

بانکداری اسلامی در برخی کشورهای جهان

خدیدجه تقی‌زاده¹

قانون بانکداری اسلامی در ایران در سال 1362 به تصویب رسید و براساس آن بانک‌ها ملزم شدند در مدت سه سال تمام عملیات بانکی خود را در قالب بانکداری بدون ربا انجام دهند. در کشور پاکستان برای رشد بانکداری اسلامی سه استراتژی یعنی تأسیس بانک‌های کاملاً اسلامی نوپا با مشارکت بخش خصوصی، ایجاد بانک‌های تجاری به عنوان مکمل بانک‌های اسلامی، ایجاد یک باجه مخصوص عملیات بانکداری اسلامی در تمام شعب بانک‌های تجاری را در دستور کار قرار گرفت. در کشور مالزی نیز در سال 1993 طرحی تحت عنوان طرح بانکداری بدون ربا به اجرا درآمد و در سال 1996 بانک ملی مالزی با هدف انتشار جزئیات عملیات بانکداری اسلامی (ترازنامه، حساب سود و زیان) صورت مالی را به عنوان الگو برای نهادهای بانکی ارائه‌دهنده خدمات بانکداری اسلامی منتشر کرد. همچنین، شورای ملی مشورتی بانکداری اسلامی مالزی در سال 1997 تأسیس شد. در نهایت از نظام بانکی کشور مالزی سیستم بانکداری دوگانه یا دو سویه می‌توان نام برد. کشور انگلیس نخستین کشور غربی است که به تأسیس بانکداری خرد براساس قوانین اسلام اقدام نمود. بر این اساس، بانک اسلامی بریتانیا با تصویب FSA در سال 2004 تأسیس شد. کشورهای دیگر نظیر مصر، اردن، سودان، عربستان سعودی، بنگلادش و ترکیه نیز دارای یک یا چند بانک اسلامی در سیستم بانکی خود هستند که در این بانک‌ها عملیات بانکی براساس قوانین شریعت انجام می‌گیرد و مبنی بر سه اصل تسهیم سود و زیان و اصلی مبتنی بر هزینه و دستمزد و اصل خدمات بدون بهره می‌باشد. اگرچه منظور از طرح مباحث بانکداری اسلامی در سایر کشورها الگوپردازی کامل از آنها نیست، لذا تجربیات سایر کشورها می‌تواند برای نظام بانکی کشور راهگشا باشد و با بهره‌گیری از این تجارب در طرح تحول نظام بانکی کشور تا حدی از ابهامات و مشکلات موجود کاسته شود، لذا در این مقاله چگونگی فعالیت بانک‌های اسلامی در کشورهای منتخب مورد بررسی قرار گرفته است.

واژه‌های کلیدی: بانکداری اسلامی، پاکستان، مالزی، انگلیس، ارزیابی بانکداری اسلامی، عملکرد بانک‌های اسلامی.

* این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی "مطالعات پشتیبان طرح تحول اقتصادی در حوزه تحول بانکی" در معاونت امور اقتصادی می‌باشد.

k.taghizadeh@yahoo.com

1. رئیس گروه مطالعات مالی بین‌المللی.

1. مقدمه

بانک و نهادهای مالی اسلامی ابتدا در سال 1963 یعنی قریب به پنجاه سال پیش آغاز بکار کردند و آن زمانی بود که بانک پس‌انداز میت قمبر² بصورت بانکی بدون بهره در مصر آغاز بکار کرد. بانک مذکور یک بانک پس‌انداز بود که می‌توانست شاخه‌هایی را نیز برای خود تأسیس نماید، اما به دلیل تهدیدهایی که از سوی سیستم مدیریتی کشور مصر صورت گرفت مجبور شد در سال 1971 فعالیت خود را متوقف سازد. سال 1974 در پاکستان توصیه شد که بانک‌های اسلامی و بانک توسعه اسلامی ایجاد شود. در دهه 80 میلادی انواع بانک‌های اسلامی و نهادهای مالی اسلامی عملیات خود را در کشورهای اسلامی آغاز نمودند. در این زمان کشورهایمانند ایران و پاکستان تصمیم گرفتند بانکداری اسلامی را در تمام بخش‌های بانکی به اجرا درآورند. سایر کشورها نیز اجازه دادند بانک‌های اسلامی در کنار بانک‌های متداول و موجود به فعالیت بپردازند.

قابل ذکر است که در پاکستان فرایند شکل‌گیری نهادهای مالی اسلامی تدریجی بوده و از سوی دیگر در ایران تبدیل بانک‌های سنتی و نهادهای مالی به نوع اسلامی بسیار سریع صورت گرفته است. در ایران قانون بانکداری بدون ربا در سال 1362 به تصویب رسید. نکته قابل توجه اینکه در پنجاه کشور دنیا نظیر آلبانی، الجزیره، استرالیا، باهاما، بحرین، بنگلادش، کانادا، مصر، فرانسه، آلمان، هند، ایتالیا، اندونزی، لوکزامبورگ، روسیه، ترکیه و آمریکا بانک‌های اسلامی و نهادهای مالی اسلامی به فعالیت مشغول هستند.

2. تاریخچه بانکداری اسلامی

در سال 1963 بانک‌های پس‌انداز اسلامی در مصر تأسیس شدند و پس از آن دولت مصر اصرار کرد قوانین بانک‌های تجاری بر این بانک‌ها نیز اعمال گردد. در سال 1968 بانک پس‌اندازهای مصر تعطیل شد و به جای آن در سال 1971 بانک اجتماعی ناصر به عنوان یک مؤسسه اسلامی تأسیس گردید.

شروع واقعی کار بانک‌های اسلامی به سال 1974 باز می‌گردد چراکه در این سال قیمت نفت افزایش یافت. از آن پس تاکنون بانک‌های اسلامی در میان کشورهای عربی، پاکستان، ایران و آسیای جنوب شرقی گسترش یافته‌اند. بانک اسلامی دویی در سال 1975 و خانه تأمین مالی کویت در سال 1977 تأسیس شدند، همچنین بانک اسلامی فیصل مصر و سودان توسط شاهزاده محمدبن فیصل سعودی در سال‌های 1977 و 1978 راه‌اندازی شدند.

1. MitGhamber

پس از انقلاب اسلامی در سال 1979 مقامات جمهوری اسلامی ایران سیستم عملیات بانکداری اسلامی را وارد بازار خود نمودند و سپس پاکستان در سال 1980 شروع به اسلامی کردن سیستم بانکداری خود نمود. علاوه بر این، بانک‌های اسلامی اردن در سال 1978 راه‌اندازی شدند. بانک اسلامی بحرین در سال 1981 و بانک اسلامی قطر در سال 1983 تأسیس گردیدند. علاوه بر این موارد نخستین مؤسسه‌های مالی اسلامی مالزی و بنگلادش در سال 1983 به وجود آمدند. در سال 1973 بانک امانه فیلیپین به منظور رفع نیازهای جمعیت مسلمان این کشور توسط دولت راه‌اندازی شد با این وجود این بانک یک بانک کاملاً اسلامی نبود. در سال 1983 خانه تأمین مالی اسلامی در لوکزامبورگ راه‌اندازی شد که اولین تلاش در این زمینه در دنیای غرب بود. بانک اسلامی بین‌المللی دانمارک در کپنهاگ و شرکت سرمایه‌گذاری اسلامی ملبورن استرالیا هم در این زمان تأسیس شدند. در عربستان سعودی قوانین شریعت در مورد تمام فعالیت‌های بانکداری اعمال شدند و بهره ممنوع گردید اما مضاربه بکار گرفته نشد. بانک‌های تجاری بهره ثابت و کارمزد خدمات را وضع کردند که باعث شد بسیاری از مردم در عربستان از نحوه تفسیر قانون شریعت ناامید گردند. در سال 1984 شرکت سرمایه‌گذاری و بانکداری الرجیحی یک مجوز بانکداری اسلامی دریافت کرد. یک سال بعد این گروه بانکداری به بزرگترین بانک اسلامی دنیا تبدیل شد و 30 شعبه در عربستان و شعبه‌هایی در لندن، ژنو و بانکوک داشت. در سال 1985 یک تاجر عربستانی گروه بانک‌های اسلامی البرکه را تأسیس کرد که مالک یک شرکت سرمایه‌گذاری در لندن و بانک‌هایی در تونس و ترکیه بود. موفقیت اولیه بانک بین‌المللی اسلامی البرکه در لندن در سال 1992 در یک فضای کاملاً رقابتی چشمگیر بود. پس از آنکه فعالیت البرکه به عنوان یک بانک در لندن متوقف شد مؤسسات بانکی اسلامی تنها می‌توانستند به عنوان شرکت‌های سرمایه‌گذاری فعالیت کنند. ناصر و دیگران (1999) چنین استدلال می‌کنند که مقبولیت سیستم بانکداری اسلامی تنها به بانک‌های اسلامی محدود نمی‌شود. بانک‌های تجاری بین‌المللی بزرگ به سیستم بانکداری اسلامی علاقه‌مند شده‌اند و برخی بانک‌های اروپایی محصولات مالی اسلامی ارائه می‌دهند که باجه‌های اسلامی نامیده می‌شوند مانند بانک سرمایه‌گذاری HSBC¹، شرکت‌های بانکداری سوئیس، شرکت سرمایه‌گذاری حلال دوسویه، شرکت بین‌المللی البرکه (عبدالرحیم، 2010).

1. Hongkong and Shanghai Banking Corporation

جدول 1. تأسیس بانک‌های اسلامی

نام بانک	سال	کشور
بانک اسلامی مصر	1963	مصر
بانک اجتماعی ناصر	1971	مصر
بانک اسلامی دبی	1975	دبی امارت متحده عربی
خانه تأمین سرمایه کویت	1977	کویت
بانک اسلامی فیصل	1977	مصر
بانک اسلامی فیصل	1978	سودان
سیستم بانکداری اسلامی	1979	ایران
سیستم بانکداری اسلامی	1980	پاکستان
بانک اسلامی اردن	1978	اردن
بانک اسلامی بحرین	1981	بحرین
بانک اسلامی قطر	1983	قطر
بانک اسلامی مالزی	1983	مالزی
بانک اسلامی بنگلادش	1983	بنگلادش
بانک امانا فیلیپین	1973	فیلیپین
خانه تأمین سرمایه اسلامی لوزان	1983	دانمارک
بانک اسلامی بین المللی دانمارک	1983	کپنهاگ / دانمارک
شرکت سرمایه گذاری اسلامی	1983	ملبورن استرالیا
شرکت سرمایه گذاری بانک الریحی	1984	عربستان سعودی / لندن / ژنو / بانکوک
گروه بانکداری اسلامی البرکه	1985	لندن / تونس / ترکیه

مأخذ: عبدالرحیم، 2010.

3. تجربه اجرای بانکداری اسلامی در کشورهای منتخب

3-1. بانک توسعه اسلامی¹

این بانک در 15 شوال 1395 هجری قمری (20 اکتبر 1975) فعالیت خود را بطور رسمی آغاز نمود. هدف بانک مزبور کمک به توسعه اقتصادی و پیشرفت اجتماعی کشورهای عضو و جامعه اسلامی بطور انفرادی و نیز بطور مشترک برطبق اصول شریعت اسلامی است. وظایف بانک مشارکت در سرمایه سهامداران و وام‌های بلاعوض برای پروژه‌ها و مؤسسات تولیدی در کنار تأمین مالی کشورهای عضو برای توسعه اقتصادی و اجتماعی است، تأسیس و اداره صندوق‌های ویژه برای اهداف خاص شامل یک صندوق برای کمک به جوامع اسلامی در کشورهای غیرعضو به همراه تأسیس صندوق وجوه امانی است. به بانک اجازه داده شده تا سپرده‌ها را قبول کند و دارایی‌های خود را به هر طریقی بالا ببرد.

1. Islamic Development Bank (IDB)

بانک عهده‌دار مسئولیت کمک به ترویج تجارت خارجی مخصوص در کالاهای سرمایه‌ای میان کشورهای عضو است.

این بانک کمک‌های فنی به کشورهای عضو ارائه داده و امکانات آموزشی را برای پرسنلی که در فعالیت‌های توسعه اشتغال دارند، فراهم می‌آورد. می‌بایست تحقیقاتی را برای قادر ساختن فعالیت‌های بانکی، مالی و اقتصادی در کشورهای مسلمان برای مطابقت با شریعت بر عهده دارند، گسترده‌تر سازد.

بانک توسعه اسلامی در امر تأسیس بانک‌های اسلامی در سراسر دنیا نقش فعالی ایفا کرده است، بطوری که طی 20 سال از تاریخ تأسیس (1995-1975) بیش از 60 بانک اسلامی و خانه‌های تأمین مالی - سرمایه‌گذاری در کشورهای مختلف جهان تأسیس نموده است (میرجلیلی، 1374).

3-1-1. تجهیز و تخصیص منابع

بانک توسعه اسلامی برای تجهیز منابع از روش مشارکت استفاده می‌کند به این معنا که کشورهای اسلامی با پرداخت حق عضویت منابع بانک را تأمین می‌کنند و در واقع سهامداران بانک شمرده می‌شوند. این بانک برای تخصیص منابع و حمایت مالی از طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی کشورهای عضو از روش‌های ذیل استفاده می‌کند:

- وام بدون بهره بانک بخشی از منابع را برای طرح‌های عام‌المنفعه کشورهای عضو بصورت وام بدون بهره می‌پردازد و تنها کارمزد عملیات اعطاء وام را دریافت می‌کند.
- مرابحه بانک کالاهای مورد نیاز مشتریان برای طرح‌های عمرانی و سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو را بصورت نقد خرید و بصورت مرابحه نسبه همراه با سود معین واگذار می‌کند.
- اجاره به شرط تملیک بانک، سرمایه‌های ثابت طرح‌های عمرانی کشورهای عضو را تهیه می‌کند و بصورت اجاره به شرط تملیک واگذاری می‌نماید.
- مشارکت بانک بخشی از سرمایه مورد نیاز فعالیت‌های اقتصادی سودآور را با قرارداد شرکت تأمین کرده و در سود حاصل با آنان شریک می‌شود.
- استصناع بانک ماشین‌آلات و کالاهای مورد نیاز مشتریان را به قرارداد استصناع تأمین می‌کند.
- اعطاء خط اعتباری بانک توسعه اسلامی، بخشی از منابع مالی خود را در اختیار مؤسسه‌های مالی و بانک‌های اسلامی قرار می‌دهد تا آنها برای پروژه‌های کوچک تسهیلات اعطاء کنند (موسویان، 1389).

جدول 2. فعالیت‌های بانک توسعه اسلامی

تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سود	رابطه حقوقی	نوع تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	نوع سپرده
کارمزد	قرض بدون بهره	وام بدون بهره			
معین	بیع	مرایحه			
معین	اجاره	اجاره به شرط تملیک	متغیر	شرکت	حق عضویت
متغیر	شرکت	مشارکت			کشورهای اسلامی
معین	استصناع	استصناع			
معین	وکالت	اعطاء خط اعتباری			

مأخذ: موسویان، 1390.

2-3. بانکداری اسلامی در پاکستان

روند اسلامی کردن سیستم بانکی پاکستان از سال 1979 آغاز گردید. پیش از این در سپتامبر 1977 وظیفه تهیه و تدوین طرحی منطبق بر شریعت اسلامی برای اقتصاد کشور به شورای جهان‌بینی اسلامی پاکستان واگذار شد. بنابراین، در نوامبر 1977 شورا گروهی از اقتصاددانان و خبرگان امور بانکی را تعیین کرد. اعضای هیأت یاد شده گزارش خود را در فوریه 1980 به شورای جهان‌بینی اسلامی پاکستان تسلیم کرد. در جهت تطبیق کامل گزارش یاد شده با اصول اسلامی، شورا اصلاحات و تعدیلات لازم را در آن معمول و پس از حکم و اصلاح و آماده‌شدن کامل آن گزارش آماده شده را در ژوئن 1980 به ریاست جمهوری پاکستان ارائه نمود (میرجیلی، 1374).

پس از اعلام دولت پاکستان مبنی بر ممنوعیت انجام معاملات ربوی در تمام نظام مالی - که شامل بانک‌ها نیز می‌شد - بانکداری براساس نرخ بهره ممنوع گشت. در هماهنگی با دستورات صادره از سوی دولت پاکستان در ژانویه 1980 باجه‌های مجزایی در بانک‌های تجاری و نیز یک بانک خارجی برای سپرده براساس روش مشارکت در سود و زیان (PLS)¹ تأسیس گردید. طی سال‌های (1980-1982) اقداماتی به منظور ایجاد ابزارهای جدید غیرربوی به عمل آمد که این اقدامات شامل عملیات خرید و فروش کالاهای دولتی و نمایندگی‌های وابسته به دولت، اسناد صادراتی، سرمایه‌گذاری در سهام در امر مشارکت، پرداخت وام به مؤسسه اعتباری تخصصی که قبلاً فعالیت‌های خود را به عملیات غیرربوی تغییر داده بودند، وام‌دهی براساس اصول مشارکت، اجاره به شرط تملیک و مضاربه می‌باشد. در اوایل ژانویه 1985 اقدامات جدید به اجرا درآمد. بدین ترتیب اولین مرحله تطبیق کل نظام مالی با موازین اسلامی تکمیل گردید (حسن‌زاده، 1385).

1. Profit and Loss Sharing

در اوایل آوریل همان سال تمام وام‌های اعطایی به مؤسسات بخش خصوصی از جمله اشخاص نیز به روش‌های مشخص محدود گردیده و پس از آن بانک‌های اسلامی باید براساس قواعد مشخص شده در چارچوب شریعت به اداره سیستم بانکی خود می‌پرداختند (هدایتی، 1377). برای رشد بانکداری اسلامی در پاکستان بانک مرکزی این کشور سه استراتژی را بطور پیگیر در دستور کار خود قرار داده است:

- تأسیس بانک‌های کاملاً اسلامی نوپا با مشارکت بخش خصوصی
 - ایجاد بانک‌های تجاری به عنوان مکمل بانک‌های اسلامی
 - ایجاد یک باجه مخصوص عملیات بانکداری اسلامی در تمام شعب بانک‌های تجاری
- در راستای بانک‌های کاملاً اسلامی در اوایل دسامبر سال 2001 بانک مرکزی پاکستان جزئیات و معیارهای تشکیل بانک‌های تجاری اسلامی منطبق با اصول اسلامی در بخش خصوصی را منتشر کرد. برای ایجاد بانک‌های تجاری مکمل در چهارم نوامبر 2002 قوانین جدیدی به تصویب رسید و بعدها در بخش 23 قوانین بانکداری به عنوان اصول پذیرفته شده در نظر گرفته شده است که مهم‌ترین اصل آن این است که عملیات بانکداری می‌بایست تماماً براساس دستورات اسلام تأکید شده در قرآن و سنت باشد. بر همین مبنا بانک‌های تجاری اجازه یافتند که در کنار عملیات بانکداری اسلامی به فعالیت پردازند (طاهری، 1385).
- ایجاد باجه‌های مستقلی در داخل هر یک از بانک‌های تجاری با دستورالعمل‌های قانونی و الزامات مورد نیاز مورد پیگیری قرار گرفت. شیوه جداسازی سرمایه بانکداری اسلامی از سرمایه بانک‌های تجاری نیز در پاکستان مورد توجه قرار گرفت، زیرساخت‌ها و تهیه ملزوماتی مانند برنامه‌های آموزشی نیز در این زمینه مورد نظر بوده است.
- بانک‌ها باید مطمئن شوند که حساب سپرده‌های بانکداری اسلامی از حساب خود بانک متمایز بوده و آمارهای معاملات و دارایی‌ها، تعهدات، هزینه‌ها و درآمد باجه‌ها و بخش‌های بانکداری اسلامی و میزان موجودی و ذخیره نقدی آنها بطور شفاف اعلام شود (طاهری، 1385). قواعدی که توسط بانک‌های اسلامی برای اعطاء تسهیلات پذیرفته شده است را در چهار گروه می‌توان ارائه کرد (حسن‌زاده، 1385):

- اصل تسهیم سود و زیان¹
- اصل مبتنی بر هزینه و دستمزد²

1. Profit and Loss Sharing
2. Fees Based

– اصل خدمات بدون بهره¹

– اصل تابعه کمکی²

3-2-1. شیوه‌های تأمین مالی (تخصیص منابع) در نظام بانکداری پاکستان

تأمین مالی در نظام بانکداری پاکستان به روش‌های زیر انجام می‌پذیرد (حسن زاده و سلطانی، 1385).

- مشارکت، گواهی مدت‌دار، مشارکت سهمی، مشارکت در اجاره (این قراردادها در چاقوب اصل تسهیم در سود و زیان صورت می‌پذیرد).
- خرید دین، خرید اوراق تجاری، قرارداد بیع متقابل، فروش اقساطی، تأمین مالی اجاره، اجاره به شرط تملیک، تأمین هزینه توسعه وام‌های بدون بهره با کارمزد (این قراردادها براساس اصل مبتنی بر هزینه و دستمزد صورت می‌پذیرد).
- قرض الحسنه (براساس خدمات بدون بهره)

مهم‌ترین روش‌های تأمین مالی در پاکستان به شرح ذیل قابل تعریف می‌باشد:

مضاربه³

مشارکت

گواهی‌های مدت‌دار مشارکت⁴

مشارکت سهامی⁵

اجاره و اجاره به شرط

فروش اقساطی و خرید

قرض الحسنه

3-2-2. روش‌های تجهیز منابع مالی

حساب‌های جاری، سپرده‌های پس‌انداز، سپرده‌های ثابت و سرمایه‌گذاری و سایر انواع سپرده‌ها روش‌هایی هستند که برای تجهیز منابع پولی در پاکستان مورد استفاده قرار می‌گیرند. سپرده‌های سرمایه‌گذاری مهم‌ترین منبع مالی برای بانک‌ها هستند. اینگونه سپرده‌ها بیشتر شبیه به سهام شرکت‌ها هستند تا به سپرده‌های معمولی مدت‌دار و پس‌انداز (حسن زاده و سلطانی، 1385).

-
1. Free Services
 2. Ancillary Principl
 3. Muzarabah
 4. Participation Time Certificates (PTCs)
 5. Equity Participation

3-2-3. وضعیت صنعت تأمین مالی اسلامی در پاکستان

تجربه پاکستان از دهه 1980 شامل درس‌های کلیدی به شرح ذیل می‌باشد:

- در راستای مقبولیت و توسعه صنعت تأمین مالی اسلامی باید اجازه داده شود که این صنعت روند تدریجی و تکاملی خود را طی کند.
- برای اینکه با تغییرات مورد نیاز در یک بازار پویا تطبیق حاصل شود انعطاف‌پذیری بجای سختگیری توصیه می‌شود.
- بازاریان و مشتریان باید به تطابق صنعت تأمین مالی اسلامی با شریعت اعتماد داشته باشند تا سالم بودن سیستم تضمین گردد.
- تمام سهامداران مورد بحث شامل قانونگذاران و صنعت باید به خوبی برای راه‌اندازی سیستم جدید تجهیز شده و آماده باشند.

تجارب و درس‌های ارزشمندی که توسط سیاستگذاران و افراد دست‌اندرکار این صنعت بدست آمد به راه‌اندازی مجدد بانکداری اسلامی در دهه 1990 در پاکستان کمک کرده است. از سال 2001 معرفی سیاست بانکداری اسلامی یکی از عوامل مهم استراتژی بخش مالی بانک دولتی پاکستان¹ بوده است. در این سیاست بانکداری اسلامی به اندازه توسعه صنعت تأمین مالی مرسوم (سنتی) و بطور یکپارچه با آن بصورت مستمر و تدریجی ارتقاء یافته است. بانک دولتی پاکستان مجوزهایی برای بانک‌های اسلامی مستقل و بانک سرمایه‌گذاری المیزان صادر نموده است. این بانک به عنوان بانک سرمایه‌گذاری اسلامی فعالیت می‌کند و نخستین بانک اسلامی پاکستان است که از بانک دولتی پاکستان مجوز گرفته است. به علاوه، بانک دولتی پاکستان به بانک‌های سنتی اجازه می‌دهد شعبات اسلامی تأسیس کنند یا واحدهای تابعه اسلامی داشته باشند و خدمات مالی اسلامی گسترده‌ای ارائه دهند.

بانک دولتی پاکستان یک مکانیزم جامع و قوی برای مطابقت با شریعت ارائه نموده است تا اعتماد مشتریان و سرمایه‌گذاران به صنعت بانکداری اسلامی را جلب کند. این مکانیزم سه رکن اصلی دارد یک هیأت شریعت در بانک دولتی پاکستان سیاست‌ها و دستورالعمل‌ها و همچنین معیارهای مناسب برای مشاورین را تعیین و تأیید می‌کند، مشاورین شریعت در تمام بانک‌ها آنها را (بانک‌ها را) هدایت می‌کنند و آسایش خاطر مشتریان در مورد خدمان مالی اسلامی را تأمین می‌کنند و سیستم حسابرسی شریعت.

1. The State Bank of Pakistan (SBP)

بانک دولتی پاکستان 9 مدل توافقنامه و قرارداد برای شیوه اصلی تأمین سرمایه اسلامی ارائه نموده و همچنین دستورالعمل‌های حسابرسی مطابق با شریعت را نیز برای بانک‌ها مشخص نموده است که ابتدا تمام آنها با رأی و نظر هیأت شریعت به تصویب رسیده است. امروزه شش بانک کاملاً اسلامی¹ و 13 بانک سنتی با شبکه‌ای متشکل از 170 شعبه به ارائه خدمات می‌پردازند. مجموع دارایی‌های بانک‌های اسلامی نزدیک به 135 میلیارد روپیه است (تا پایان مارس 2007) در حالی که سپرده‌ها و سرمایه‌گذاری‌های اسلامی به ترتیب 2/9 و 2/4 درصد سهم بازار را در اختیار دارند (اختر، 2007).

3-3. بانکداری اسلامی در مالزی

در مالزی مقررات اسلامی و قوانین بانکداری اسلامی بطور مجزا در کنار مقررات بانکداری ربوی حاکم هستند. در مالزی نخستین بانک اسلامی در اول ژوئیه 1983 به نام بانک اسلامی مالزی برهاد (BIMB) فعالیت خود را آغاز نمود. این بانک پس از یک دهه فعالیت، نهاد بانکی قابل اتکایی شد و حوزه فعالیتش در سرتاسر کشور گسترش یافت. هدف بلندمدت بانک مرکزی مالزی ایجاد نظام بانکی اسلامی است که بطور موازی با نظام بانکی متعارف فعالیت کند و مانند هر نظام بانکی دیگر نظام بانکداری اسلامی برای معتبر بودن باید سه شرط زیر را تأمین کند:

• داشتن تعداد زیادی مشتری و شعبه، عرضه گسترده‌ای وسیع از خدمات، تأمین تعامل با بازار اسلامی پولی. همچنین، نظام بانکداری اسلامی باید با ارزش‌های اجتماعی و اقتصادی اسلامی سازگار بوده و در صورت و معنا اسلامی باشد (آذری‌نیا، 1385).

در چهارم مارس 1993 بانک مرکزی این کشور طرحی را تحت عنوان "طرح بانکداری بدون ربا" به اجرا درآورد. در اکتبر سال 1996 بانک مرکزی مالزی با هدف انتشار جزئیات عملیات بانکداری اسلامی (ترازنامه و حساب سود و زیان) صورت مالی‌ای را به عنوان الگو برای نهادهای بانکی ارائه‌دهنده خدمات بانکداری اسلامی منتشر کرد. بانک مرکزی مالزی، شورای مشورتی بانکداری اسلامی به عنوان بالاترین نهاد برای نظارت بر بانکداری اسلامی در اول مه 1997 تأسیس کرد.

در اول اکتبر 1999 دومین بانک اسلامی مالزی با نام بانک معامله مالزی برهاد¹ کار خود را در این کشور آغاز کرد. بانک یاد شده در اثر ادغام دو بانک تحت عنوان "بانک بومیپوترا برهاد"² و "بانک تجاری برهاد"³ تأسیس شد (آذری‌نیا، 1385).

3-3-1. تجهیز و تخصیص منابع مالی در بانکداری اسلامی مالزی

شیوه‌های تأمین مالی در نظام بانکداری اسلامی در مالزی عبارتند از:

- مضاربه - مشارکت (بر اساس اصل تسهیم سود و زیان)
- مرابحه، اجاره، خرید دین، اجاره به شرط تملیک، کفالت و کالت، حواله، اجرت، فروش اقساطی
- قرض الحسنه (بهای خدمات)
- رهن - ودیعه (اصل تابعه یا کمکی)

مالزی از چند مفهوم بانکداری اسلامی در طرح بانکداری بدون ربا استفاده می‌کند که با وجود تفاوت‌های اسمی در عنوان با مفاهیم مورد استفاده در عقود اسلامی بانکداری بدون ربا در ایران ماهیتاً منطبق می‌باشد. با این حال، تفاوت‌هایی در نحوه بکارگیری مفاهیم در این دو نظام بانکداری اسلامی مشاهده می‌شود، لذا سایر مفاهیم استفاده شده در نظام بانکداری اسلامی مالزی به شرح ذیل می‌باشد (فرجی، 1384):

- الف) ودیعه با ضمانت
- ب) مضاربه
- ج) مشارکت
- د) مرابحه
- ه) بیع دین
- و) استجار

3-3-1-1. تجهیز منابع در بانکداری اسلامی مالزی

از نظر شرعی منابع و جوه در سیستم بانکداری اسلامی مالزی عمدتاً به دو دسته تقسیم می‌شوند. الف) حساب‌های منطبق بر عقد ودیعه که شامل حساب‌های جاری و پس‌انداز می‌باشند. ب) حساب‌های منطبق بر عقد مضاربه که موسوم به حساب‌های سرمایه‌گذاری می‌باشند.

1. Bank Muamalat Malaysia Berhad (BMMB)
2. Bank Bumiputra Malaysia Berhad (BBMB)
3. Bank of Commerce Malaysia Berhad (BOCB)

نکته قابل توجه در بررسی منابع و مصارف طرح بانکداری اسلامی مالزی این است که بانک در استفاده از منابع مالی جهت اعطاء تسهیلات متنوع به متقاضیان دارای اختیار بیشتری است. بانک می‌تواند به صلاحدید خود کلیه وجوه حاصل از عقود ودیعه (جاری و پس‌انداز) را مورد استفاده قرار دهد و تنها ملزم به تطابق تأمین مالی با اصول شریعت می‌باشد. همچنین، عقد مضاربه در حساب‌های سرمایه‌گذاری معنای وسیع‌تری دارد و به مصارف بازرگانی و محدودیت زمانی منحصر نمی‌شود. بر این اساس، انواع حساب‌های بانکداری اسلامی از نظر شکلی شامل موارد زیر هستند:

- حساب جاری
- حساب‌های پس‌انداز
- حساب‌های سرمایه‌گذاری عام

3-3-1-2. تخصیص منابع در بانکداری اسلامی مالزی

روش‌های سرمایه‌گذاری (و اعطاء تسهیلات) در طرح بانکداری اسلامی مالزی به شرح ذیل می‌باشد (فرجی، 1384):

- الف) خرید اوراق سرمایه‌گذاری دولتی
- ب) سرمایه‌گذاری در سهام
- ج) تأمین مالی پروژه‌ها
- د) تملک دارایی
- ه) تأمین مالی امور بازرگانی

3-3-2. ابزارهای مالی قابل انتقال بانکداری اسلامی در مالزی

ابزارهای قابل انتقال سپرده‌ها امکان استفاده بانک‌های تجاری و شرکت‌های مالی واجد شرایط را از پس‌اندازهای داخلی عموم مردم فراهم می‌سازد. ابزارهای فوق شامل دو دسته گواهی بدهی قابل انتقال اسلامی (NIDC)¹ و ابزارهای قابل انتقال اسلامی سپرده‌ها (INID)² می‌باشند. NIDC بر اساس مفهوم اسلامی "بیع ثمن اجل" و INID بر اساس مفهوم اسلامی "مضاربه" ایجاد شده‌اند. هر دوی این ابزارها توسط شورای مشورتی شریعت و بانک مرکزی مالزی مورد تأیید و حمایت قرار گرفته‌اند (فرجی، 1384).

1. Negotiable Islamic Debt Certificat (NIDC)
2. Islamic Negotiable Instruments of Deposit (INID)

3-3-3. مقایسه ابزارهای تأمین مالی در ایران و مالزی

اگرچه در کشور ایران و مالزی اصول شرعی متفاوتی را در مؤسسات بانکداری خود اجرا می‌نمایند، اما هدف هر دو کشور حذف ربا از فعالیت‌های بانکی است. اصول شرعی قابل اجرا در بانکداری کشور ایران و مالزی به شرح ذیل می‌باشد (فرجی، 1384).

جدول 3. اصول شرعی قابل اجرا در کشور ایران و مالزی

کشور ایران	کشور مالزی	اصول شریعت
مشارکت مدنی		
مشارکت حقوقی		
سرمایه گذاری مستقیم	مضاربه	الف) مشارکت در سود P&L sharing
مضاربه	مشارکت	
مزارعه		
مسااقات		
	مضاربه	
	فروش اقساطی	
سلف	خرید دین	ب) مبادلاتی که موجب دریافت هزینه و کارمزد می‌شود. Fees or Charged Based
فروش اقساطی	اجاره به شرط تملیک	
جعاله	وکالت	
اجاره به شرط تملیک	کفالت	
	حواله	
	الاجر (Ujt - AL)	
قرض الحسنه	قرض الحسنه	ج) قرض الحسنه
-	رهن	د) اصول تبعی
	ودیعه پر ضمانت	

مأخذ: فرجی، 1384.

3-3-3-1. بررسی وضعیت ابزارهای تأمین مالی در بانکداری اسلامی مالزی

بطور کلی تا پایان ژوئن 2006 تعداد 27 مؤسسه مالی در مالزی شامل بانک‌های اسلامی 9 عدد، بانک‌های تجاری 8 عدد، بانک‌های بازرگانی 4 عدد، مؤسسات تنزیل 6 عدد فعال بوده‌اند و نسبت کل دارایی‌های بانک‌های اسلامی به کل دارایی‌های مؤسسات مالی در مالزی بالغ بر 53/7 درصد بوده است (قضاوی، 1388).

جدول 4. تسهیلات بانک‌های اسلامی مالزی در پایان ژوئن 2006 به تفکیک عقود

نوع عقد	درصد از کل
فروش اقساطی	51/7
اجاره	29/9
مضاربه	0/1
استصناع	1/5
سایر	16/8
جمع	100

مأخذ: قضاوی، 1388.

جدول 5. ترکیب تسهیلات اعطایی بانک اسلامی برهاد مالزی

(میلیون رینگیت - درصد)

نوع قرارداد	ژوئن 2007		مارس 2008	
	میزان	سهم از کل	میزان	سهم از کل
فروش نسبه	5871/9	59/4	5539/3	53/8
خرید و فروش متقابل	415/3	4/2	560/4	5/4
اجاره	157/9	1/6	275/0	2/7
اجاره به شرط تملیک	184/4	1/9	10/0	0/1
مضاربه	18/2	0/2	17/6	0/2
فروش اقساطی	1249/0	12/6	1743/5	16/9
مشارکت	50/0	0/5	0/0	0/0
خرید و فروش متقابل نقدی	1267/7	12/8	1520/4	14/8
استصناع	639/0	6/5	605/4	5/9
سایر عقود	35/0	0/4	32/3	0/3
جمع کل	9888/3	100	10303/9	100

مأخذ: قضاوی، 1388.

جدول 6. ترکیب تسهیلات اعطایی بانک اسلامی معاملات مالزی

(میلیون رینگیت - درصد)

نوع قراردادها	2004		2005	
	میزان	سهم از کل	میزان	سهم از کل
فروش نسبه	1349/4	46/7	1691/1	40/7
اجاره	35/7	1/2	65/4	1/6
اجاره به شرط تملیک	119/7	4/1	706/3	17/0
خرید و فروش متقابل	423/5	14/7	621/2	15/0
فروش اقساطی	693/7	34	905/3	21/8
مشارکت	3/0	0	0/2	0/0
مضاربه	1/5	0/1	1/2	0/0
استصناع	259/0	9/0	156/2	3/8
قرض الحسنه	4/5	0/2	7/1	0/2
جمع کل	2887/4	100	4154/0	100

مأخذ: قضاوی، 1388.

3-4. بانکداری اسلامی در انگلستان

تمایل به بانکداری و تأمین مالی اسلامی در بریتانیا همسو با مقبولیت روزافزون این شیوه بانکداری در سایر کشورها می‌باشد. حدود 3 میلیون مسلمان با تقریباً حدود یک میلیارد پوند پس‌انداز در بریتانیا اقامت دائم دارند و تخمین زده می‌شود حدود 25 درصد آنها بیش از 30 هزار پوند درآمد سالانه داشته باشند. همچنین، سالانه بیش از یک میلیون مسلمان از لندن بازدید و حدود 600 میلیون پوند هزینه می‌کنند. بریتانیا فعال‌ترین و پیشرفته‌ترین بخش بانکداری اسلامی را در اتحادیه اروپا داشته و دروازه ورودی تأمین مالی اسلامی می‌باشد (عبدالرحیم، 2010).

انگلیس نخستین کشور غربی است که به تأسیس بانکداری خرد براساس قوانین اسلام اقدام نمود. بانک اسلامی بریتانیا با تصویب FSA در سال 2004 تأسیس شده است. انگلیس بوسیله شرکت‌های بین‌المللی و بزرگترین بانک‌های سنتی آسیای مرکزی که محصولات بانکداری اسلامی را در انگلیس و سایر کشورها ارائه می‌کنند به یک مرکز مالی مهم تبدیل شده است (احمد، 2008). پیشرفت‌های اساسی در تأمین مالی اسلامی در سال‌های گذشته در زمینه‌هایی نظیر رشد مؤسسه‌های جدید به خصوص بانک‌های سرمایه‌گذاری اسلامی در خلیج فارس و همچنین در لندن صورت گرفته و تأثیر این سیستم مالی جدید کاملاً فراتر از خاورمیانه و کشورهای مسلمان بوده است. نه تنها مؤسسه‌های جدیدی نظیر خانه تأمین مالی اروپا بانک گیت هاوس در لندن تأسیس شده‌اند، بلکه بخش امانه بانک سرمایه‌گذاری هنگ‌کنگ که بخش اسلامی بانک بین‌المللی و بزرگ است به رتبه دهم فهرست بنکر (500 مؤسسه مالی اسلامی برتر) رسیده است، در حالی که رتبه آن در سال گذشته چهاردهم بود در ضمن دارایی‌های مطابق با شریعت آن نیز رشد خیره‌کننده 56/2 درصدی داشت (عبدالرحیم، 2010).

جدول (7) تعداد بانک‌های اسلامی انگلیس از سال 1997 نوع، طبقه‌بندی، مالکیت و شعب آنها را نشان می‌دهد (عبدالرحیم، 2010).

جدول 7. رشد بانک‌های اسلامی در انگلیس

شعبه	مالکیت	طبقه بندی	نوع	مجموع تأسیس از مقامات خدمات مالی انگلیس*	نام بانک / مؤسسه
لندن	عملیات نیمه مستقل** Bakerstreet	رهن وام مسکن اسلامی رهن اسلامی	باجه اسلامی	1997	AUBUK بانک متحد الاهلی انگلیس (معروف به بانک متحده PLS کویت)
اداره مرکزی در دوبی - شعبه های انگلیس HSBC	شبکه جهانی با شعبه‌هایی در US, UK, UAE و مازری	(رهن) وام مسکن اسلامی - حساب اسلامی	باجه اسلامی	1998	بانک امانه HSBC (شعبه اسلامی HSBC جهانی)
لندن - بیرهنگام - منجستر - برادفورد - گلاسکو و ایلقورد	سهامداران شخصی با حمایت دو بانک مهم پاکستان	بانک اسلامی - رهن (وام مسکن اسلامی)	باجه اسلامی	2001	UNB (بانک بین المللی)
لندن	ABC بین المللی (شرکت بانکداری عرب)	بانک اسلامی - سرمایه گذاری اسلامی - رهن (وام مسکن) اسلامی	کاملاً اسلامی	2003	البرکه (شرکت بانکداری عرب)
اولین شعبه در ادوارد رود - اداره مرکزی در بیرمنگام و شعبه‌هایی در لندن و منجستر	ابتدا وسیله سهامداران شرکت انگلیس و خلیج (فارس) شروع شد و بعد افزایش سرمایه دارد توسط عرضه اولیه عمومی در انگلیس و بخش تخصصی در خطور میله	بانک اسلامی - سرمایه گذاری اسلامی رهن (وام مسکن) اسلامی	کاملاً اسلامی	2004	IBB (بانک اسلامی بریتانیا)
در هر شعبه لوینز تی اس بی	گروه بانکداری لوینز	بانک اسلامی	باجه اسلامی	2004	لوینز تی اس بی - حساب اسلامی
اداره مرکزی در لندن دفتر نمایندگی در برین	خلیج (فارس) براساس افراد و نهادهای شامل تعدادی از بانکهای اسلامی همچنین افراد و شرکها در اروپا	سرمایه گذاری اسلامی	کاملاً اسلامی	2006	EII (بانک سرمایه گذاری اسلامی اروپا)
لندن	QIB (بانک اسلامی قطر)	سرمایه گذاری اسلامی	کاملاً اسلامی	2008	EFH (خانه مالی اروپا)
کت	صندوق مشترک (مقابل) کودک انگلیس	صندوق سپرده شریعت کودک	محصول اسلامی	2008	صندوق شرعی کودک کان (وجوه سپرده کودک CTF)
لندن	KSCC (خانه مالی کویت) اخیراً متصل شده به منطقه یورو پاریس (مرکز مالی پاریس)	سرمایه گذاری اسلامی	کاملاً اسلامی	2008	کیت هاوس بانک

مأخذ: عبدالرحیم، 2010.

عمده بانک‌های مهم انگلیس باجه‌های بانکداری اسلامی باز کرده‌اند مانند بانک سعودی آمریکا، بانک سعودی بریتانیا به مانند فعالان بین‌المللی در بخش مالی از قبیل بانک سرمایه‌گذاری هنگ‌کنگ و بانک شهر¹، واحدهای بانکداری اسلامی تأسیس کرده‌اند.

لوید تی اس بی² خدمات بانکداری اسلامی را برای برآوردن تمام نیازهای مشتریان رو به ازدیاد در انگلیس توسعه داده است. حساب‌های جاری اسلامی و تأمین مالی مسکن که کاملاً منطبق با شریعت اسلامی طراحی شده‌اند در شعب مختلف بانک‌ها در سراسر کشور قابل استفاده هستند. بانک‌ها به دارندگان حساب جاری بهره نمی‌پردازند و این مشتریان هیچ تسهیلاتی بیش از اعتبارشان دریافت نمی‌کنند. برای تأمین مالی مسکن (وام مسکن) بانک حداقل از یک روش قرارداد مشارکت یا اجاره برای تکمیل مالی قرارداد خرید استفاده می‌کند.

بانک سرمایه‌گذاری هنگ‌کنگ سهم (همکاری) زیادی در بخش بانکداری اسلامی دارد که هدف آن تهیه (ارائه) خدمات مالی اسلامی در سراسر جهان است (جایی که مسلمانان زندگی می‌کنند چه در کشورهای اسلامی چه در کشورهای غیراسلامی).

بانک سرمایه‌گذاری هنگ‌کنگ خدمات وام‌های رهنی و حساب‌های جاری اسلامی را ارائه می‌کند، علاوه بر این بانک حضور فعالی در این زمینه دارد که می‌توان به بخش امانه بانک سرمایه‌گذاری هنگ‌کنگ³ اشاره نمود. این خدمات دارای ویژگی‌های زیر می‌باشند:

- حساب سرمایه‌گذاری در قالب قرارداد مرابحه
- کارت‌های امانه مبتنی بر کارمزد ثابت خدمات
- تأمین مالی مسکن و اتومبیل در مفهوم اجاره
- وام خرد (وام شخصی) مبتنی بر تئوری وقف⁴
- تکافل (بیمه اسلامی)

3-4-1. روش‌های تجهیز و تخصیص منابع مالی

بانک اسلامی بریتانیا خدمات حساب‌های پس‌انداز، حساب‌های سپرده بلندمدت (خزانه) ارائه می‌نماید. بانک فوق این پول‌ها را در تجارت و فعالیت مورد قبول شریعت اسلامی سرمایه‌گذاری می‌کند. سود حاصل از سرمایه‌گذاری بین مشتریان و بانک تقسیم می‌شود. همچنین، بانک‌ها به سرمایه‌گذاران غیرمسلمانی که ترجیح می‌دهند از فعالیت‌هایی مانند تنباکو و الکل اجتناب نمایند این

1. City Bank
2. Lloyd Tsb
3. HSBC Amanah
4 Tawrraq

خدمات را نیز عرضه می‌نمایند. وام‌های شخصی (خرد) نیز براساس تنظیم کارمزد متغیر قابل استفاده هستند. بانک‌های اسلامی انگلیس محصولات مالی مختلفی ارائه می‌دهند که عبارتند از:

- وام خرید مسکن، تأمین سرمایه‌های مسکن امانه، تأمین مالی مسکن، برنامه خرید مسکن IBB که همگی وام‌های رهنی اسلامی هستند.
- حساب جاری، پس‌انداز/حساب امانه اسلامی، حساب دانش‌آموزی اسلامی، تأمین سرمایه شخصی
- تأمین مالی تضمین‌شده، تأمین مالی اسلامی (حساب مشترک اسلامی)، سهام خصوصی و مشاوره گروهی، مشاوره در زمینه قوانین شریعت، مدیریت دارایی‌ها، تأمین مالی پروژه، تأمین مالی تجارت، مدیریت مالی، پس‌انداز و برنامه‌های سرمایه‌گذاری بلندمدت
- خدمات بازارهای مالی (شامل انتشار صکوک و تأمین سرمایه صنفی)، مسکن، ارائه محصولات و خدمات سرمایه‌گذاری مطابق با شریعت به افراد و شرکت‌ها

3-4-2. فرصت‌ها و تهدیدات بانکداری اسلامی در انگلیس

احمد (2008) در تحقیقی راجع به فرصت‌ها و تهدیدات بانکداری اسلامی در انگلیس که در سال 2008 انجام داده نتیجه‌گیری نموده است که بانکداری اسلامی فرصت‌های بسیاری برای رشد و توسعه در انگلیس دارد. سیستم بانکداری اسلامی که در سال 2003 در انگلیس فعالیت خود را آغاز نمود به دلیل محبوبیت و مقبولیتش در کمتر از 5 سال به عنوان یک فعال مالی برجسته در بازار مالی انگلیس باقی مانده است. بانک اسلامی بریتانیا 8 شعبه دارد که تماماً بطور منظم و مرتب و به راحتی برای همه جوامع از طریق خدمات اینترنتی (Online) و شعب داخلی قابل دسترسی اند. از سوی دیگر HSBC و لویس تی اس بی خدمات بسیاری را از طریق شعبات خود ارائه می‌کنند.

بانکداری اسلامی فرصت زیادی برای رشد در انگلیس دارد. بیشتر افراد متفق هستند که بانکداری اسلامی فرصت‌های سرمایه‌گذاری در انگلیس را افزایش می‌دهد، زیرا جامعه مسلمین به آسانی می‌تواند در هر نوع فعالیتی که مورد قبول شریعت است سرمایه‌گذاری کند.

با افزایش تقاضای خدمات مالی اسلامی در جامعه مسلمین، هیأت نظارت خدمات مالی (FSA)¹ و دولت انگلیس برای توسعه این سیستم مالی جدید براساس سیستم مدرن امروزی در تلاش هستند. بانکداری اسلامی جاری در انگلیس نسبت به کشورهای دیگر غربی دارای محبوبیت، پذیرش و آزادی عمل بهتر و بیشتری است.

1. Financial Services Authority

در انگلیس بانکداری اسلامی با مشکل شبکه ارتباطی خدمات در سراسر کشور، هماهنگی سیستم حسابداری، کمبود تیم متخصص و شایسته در بخش‌های بازاریابی، فروش و مالی مواجه است.

3-5. بانکداری بدون ربا در بانک اسلامی اردن

3-5-1. تأسیس بانک

بانک اسلامی اردن براساس قانون خاصی که بصورت موقت در سال 1978 به تصویب هیأت وزیران این کشور رسید بصورت یک بانک خصوصی و با سرمایه 4 میلیون دینار اردنی اجازه تأسیس یافت. فعالیت بانک بتدریج افزایش یافته و در پایان سال 1998 به 22 میلیون دینار اردنی رسیده است.

3-5-2. اهداف بانک

تحکیم پیوند مردم با نظام بانکی از طریق ارائه خدمات غیرربوی، گسترش روش‌های جذب پس‌اندازها و سوق‌دادن آنها به سمت مشارکت در طرح‌های سرمایه‌گذاری، ارائه تسهیلات برای رفع نیاز بخش‌های گوناگون (به ویژه بخش‌هایی که استفاده از تسهیلات بانکی ربوی برای آنها ممکن نیست) و ارائه خدمات اجتماعی است.

3-5-3. زمینه‌های فعالیت بانک

فعالیت بانک اسلامی اردن به شرح ذیل می‌باشد:

الف) فعالیت‌های بانکی غیرربوی عبارت است از:

- قبول سپرده و افتتاح انواع حساب‌های سپرده‌گذاری، پرداخت چک، گشایش اعتبارات، صدور ضمانت‌نامه‌های بانکی، کارت‌های اعتباری و سایر خدمات بانکی
- خرید و فروش ارزهای خارجی بر اساس نرخ روز و نه قیمت سلف و همچنین قرض متقابل بدون بهره پول‌های خارجی متفاوت از نظر جنس
- پرداخت وام کوتاه‌مدت بصورت خدمتی بدون ربا از طریق پرداخت سفته‌های تجاری کوتاه‌مدت و یا اعطاء وام اقساطی بدون آنکه وام بر اساس روش حساب جاری بدهکار پرداخت شود.
- اداره املاک و سایر اموال قابل مدیریت بانکی بر اساس وکالت و در مقابل گرفتن اجرت
- ایفای نقش وصی در اداره ترکات و اجرای وصیت‌ها بر اساس احکام شرعی و قوانین اجرایی
- انجام مطالعات و بررسی‌های خاص برای مشتریان بانک

ب) خدمات اجتماعی: بانک در نقش وکیل مورد اعتماد در زمینه سازماندهی خدمات اجتماعی و با انگیزه مستحکم ساختن رشته‌های همبستگی و شفقت میان گروه‌ها و افراد مختلف به انجام موارد ذیل اهتمام می‌ورزد:

- اعطاء قرض الحسنه برای اهداف تولیدی در تمام زمینه‌هایی که می‌تواند قرض گیرنده را در شروع یک زندگی مستقل و یا بهبود سطح درآمد و زندگی اش یاری بخشد.
- تأسیس و اداره صندوق‌هایی برای دستیابی به اهداف اجتماعی
- هر فعالیت دیگری که در حیطه اهداف مورد نظر بانک قرار گیرد.

ج) تأمین مالی و سرمایه‌گذاری: خدمات زیر را ارائه می‌دهد:

- تأمین مالی با استفاده از روش‌هایی مانند مضاربه، مشارکت کاهش‌یابنده، مباحه
- سرمایه‌گذاری پس‌انداز افراد در سرمایه‌گذاری‌های مشترک بر اساس مضاربه مشترک و نیز سرمایه‌گذاری و جوه افراد در سرمایه‌گذاری‌های خاص
- سرمایه‌گذاری‌های مستقیم در طرح‌های گوناگون
- انعقاد قرارداد با افراد، شرکت‌ها و مؤسسه‌های داخلی و خارجی
- تأسیس شرکت در زمینه‌های گوناگون به ویژه در زمینه‌های تکمیلی فعالیت‌های بانک
- تملک اموال منقول و غیرمنقول و اقدام به استفاده، فروش و اجاره آنها به گونه‌ای که موجب بهبود این اراضی و بکارگیری آنها در کشاورزی، صنعت، جهانگردی و مسکن گردد.
- تأسیس صندوق‌های بیمه دوجانبه و مانند آن برای تأمین منافع بانک و مشتریان
- قبول هدایا و تبرعات و نظارت بر مصرف آنها در زمینه‌های اجتماعی مورد نظر
- انعقاد موافقت‌نامه‌های خدماتی، محلی و بین‌المللی به ویژه قراردادهایی که موجب استحکام هر چه بیشتر روابط میان بانک‌های اسلامی گردد.

3-5-4. تجهیز و تخصیص منابع پولی

تجهیز منابع پولی در بانک اسلامی اردن در قالب سپرده‌ها و اوراق مضاربه به شرح ذیل می‌باشد:

الف) سپرده‌ها

- حساب‌های امانی
 - حساب‌های سرمایه‌گذاری حساب سرمایه‌گذاری خاص و حساب سرمایه‌گذاری مشترک
- ب) اوراق مضاربه

3-4-5-1. شیوه‌های تخصیص منابع پولی

براساس قانون بانک اسلامی اردن بانک می‌تواند از تمام شیوه‌های تأمین مالی و سرمایه‌گذاری که مبتنی بر ربا نباشد در تخصیص منابع تحت‌اختیارش استفاده نماید، اما بانک طی فعالیت 20 ساله خود از روش‌های محدودی استفاده نموده است. این روش‌ها عبارتند از مباحه، مضاربه، مشارکت، قرض الحسنه (و پرداخت سفته) و سرمایه‌گذاری مستقیم که بانک اخیراً اجاره به شرط تملک را نیز مورد استفاده قرار داده است.

3-6. بانکداری اسلامی در بنگلادش

بانک اسلامی بنگلادش با مسئولیت محدود (IBBL) عملیات بانکی خود را از اوت 1983 بطور کامل آغاز نمود. این بانک براساس قانون شرکت‌ها تشکیل شده است و هدف آن بانکداری براساس شریعت اسلامی است. طی مدت سه سال (1983-1985) این بانک عملیات خود را به 7 شهر گسترش داد و 13 شعبه باز کرد که کمتر از یک درصد محل دفاتر بانکی را تشکیل می‌دهد و درصد کل عملیات بانکی کشور از طریق این 13 شعبه تأمین می‌شود.

3-6-1. تجهیز و تخصیص منابع مالی

3-6-1-1. روش‌های تجهیز منابع مالی

روش‌های تجهیز منابع شامل حساب جاری، حساب سپرده با پیش‌آگهی ویژه PLS، حساب سپرده PLS، حساب سپرده مدت‌دار PLS، حساب جاری براساس ودیعه و حساب PLS براساس مضاربه است. منابع سرمایه‌ای بانک از طریق صدور سهام تأمین می‌شود. دارندگان سهام حق مدیریت دارند و در سود و زیان بانک شریک می‌شوند. این سهام قابل انتقال است (میرجلیلی، 1374).

جدول 8. ارزش سهام و سپرده‌های IBBL (1983-1985)

(میلیون تاکا)

1985	1984	1983	روش‌های تجهیز منابع
79/50	75/50	67/50	سهام
973/83	391/65	41/34	سپرده‌های تسهیم سود
590/0	244/29	102/81	سپرده حساب جاری

مأخذ: میرجلیلی، 1374.

3-6-1-2. شیوه‌های تخصیص منابع مالی

روش‌های تخصیص منابع شامل مباحه، مباحه بیع مرجل (فروش اقساطی)، مشارکت با وثیقه‌گذاری (وثیقه در برابر هر گونه نقض قرارداد توسط مشتری اخذ می‌شود)، مشارکت - رهن‌گذاری (مکانیزم آن مانند مشارکت - بانک

قرارداده می‌شود)، اجاره به شرط تملیک، مشارکت سهمی (حقوقی) و خرید سهام، قرض (وام بدون بهره با کارمزد). ترکیب ابزارهای مالی بانک در سال 1985 بصورت مراحله 70 درصد، بیع مرجل (فروش اقساطی) 12 درصد، مشارکت (وثیقه و رهن) 13 درصد و سایر ابزارها 5 درصد بوده است (میرجلیلی، 1374).

لازم به ذکر است که در ماه ژوئن سال 2007 تعداد 16 بانک اسلامی در بنگلادش فعال بوده و 33 درصد از تعداد کل بانک‌های این کشور را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول 9. ترکیب تسهیلات اعطایی بانک اسلامی بنگلادش

(میلیون تاکا - درصد)

نوع قرارداد	2005		2006	
	میزان	سهم از کل	میزان	سهم از کل
فروش اقساطی	51822/3	55/3	59465/1	52/4
فروش اعتباری	5917/2	6/3	6921/4	6/1
اجاره به شرط تملیک	30046/9	32/1	39399/2	34/7
خرید و مذاکره	3179/7	3/4	4846/6	4/3
مشارکت	20/4	0/0	12/9	0/0
مضاربه	50/0	0/1	50/0	0/01
سلف	641/4	0/7	905/6	0/8
قرض	1966/1	2/1	1974/2	1/7
جمع کل	93644/1	100	113575/0	100

مأخذ: قضاوی، 1388.

7-3. بانکداری اسلامی بحرین

بانک اسلامی بحرین در سال 1979 به عنوان اولین بانک اسلامی در بحرین تأسیس شد (قضاوی، 1388). این بانک در ابتدا تحت عنوان "بانک اسلامی فیصل بحرین" به فعالیت پرداخت. سپس در سال 2000 بانک فیصل اقدام به جذب سرمایه‌های دو مؤسسه به نام‌های شرکت سرمایه‌گذاری اسلامی در خلیج فارس و بانک اسلامی عرب نمود و پس از آن نامش به بانک شمیل بحرین تغییر یافت. این بانک محصولات خدمات بانکی متنوعی را که برای سرمایه‌گذاری و انجام امور مالی توسط افراد و مؤسسات می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد، ارائه می‌نماید و تمام معاملات و قراردادهای این بانک مطابق با شریعت اسلام انجام می‌پذیرد.

بانک شمیل یکی از مجموعه بانک‌های وابسته به گروه مؤتلفه دارالامال اسلامی است که به‌عنوان یکی از فعالترین سازمان‌های مالی در جهان فعالیت دارد. بانک شمیل دارای شبکه گسترده‌ای از شعب در داخل کشور بحرین است و نیز از طریق نمایندگی‌ها و شرکت‌هایی که به

بانک وابسته هستند حضور فعالی در بازارهای خارج از کشور دارد (حسن‌زاده و سلطانی، 1385). در پایان سال 2007 تسهیلات بانک اسلامی بحرین به تفکیک عقود بشرح ذیل بوده است.

جدول 10. تسهیلات بانک اسلامی بحرین به تفکیک عقود

نوع عقد	درصد از کل
فروش اقساطی	77/7
مضاربه	10/1
مشارکت	9/1
اجاره به شرط تملیک	3/1
جمع	100/0

مأخذ: قضاوی، 1388.

ترکیب دارایی‌های بانک اسلامی بحرین در سال‌های 2004 و 2005 بشرح جدول زیر بوده است (قضاوی، 1388).

جدول 11. ترکیب دارایی‌های بانک اسلامی بحرین

(هزار دینار بحرین - درصد)

دارایی‌ها	ژوئن 2004		ژوئن 2005	
	میزان	سهیم	میزان	سهیم
موجودی نقدی	9/4	3/7	12/1	4/3
فروش اقساطی	155/5	61/1	144/9	51/9
مضاربه	11/8	4/6	14/5	5/3
مشارکت	2/7	1/1	5/5	2
سرما به گذاری غیر مبادله‌ای	55/7	31/9	69/7	25
سرما به گذاری مشترک	2/9	1/1	3	1/1
سرما به گذاری در دارایی‌های اجاره‌ای	5	2	5/3	1/9
اجاره به شرط تملیک	5/1	2	12/5	4/5
سرما به گذاری دارایی‌های واقعی	4/2	1/6	8/5	3
سایر دارایی‌ها	2/3	0/9	3	1/1
جمع کل	254/7	100	279	100

مأخذ: قضاوی، 1388.

3-8. بانکداری اسلامی عربستان سعودی

در کشور عربستان نیز تعدادی از بانک‌ها در زمینه ارائه انواع خدمات بانکی مطابق با اصول شریعت به فعالیت مشغول هستند که عمده‌ترین آنها بانک ICEEC، شرکت توسعه و سرمایه‌گذاری البرکه، شرکت سرمایه‌گذاری و بانک الراجحی، بانک ملی تجاری و بانک الجزیره است.

بانک الجزیره عربستان در سال 1975 تأسیس شد. این بانک یکی از مهم‌ترین مؤسسه‌های مالی شبه جزیره عربستان محسوب می‌شود که در طیف گسترده‌ای به ارائه خدمات مالی و بانکی به ویژه در چارچوب قوانین اسلامی می‌پردازد. در سال 2000 کمیته‌ای به نام کمیته شریعت تشکیل شد که متشکل از گروهی از فقها و متخصصان علم اقتصاد است. وظیفه این کمیته بررسی و تحقیق در ارتباط با میزان تطابق و سازگاری محصول‌های ارائه شده توسط بانک با قوانین شریعت اسلام و بانکداری بدون ربا است (حسن‌زاده و سلطانی، 1385).

گروه مالی اسلامی البرکه که ابتدا در لندن پایه‌گذاری شد، در سال 1982 در جده عربستان با بیش از 500 میلیون دلار سرمایه کار خود را آغاز کرده و هم‌اکنون در سراسر دنیا در لندن، تونس، سودان، ترکیه، عربستان سعودی، دبی، بحرین، مصر، عراق و سنگاپور عملیات بانکداری انجام می‌دهد (تقی‌پور، 1390).

3-8-1. تجهیز و تخصیص منابع مالی**3-8-1-1. شیوه‌های تجهیز منابع مالی**

بانک الجزیره عربستان از طریق سپرده‌های دیداری، پس‌انداز و سرمایه‌گذاری به تجهیز سپرده‌های مشتریان خود می‌پردازد. خدمات مربوط به سرمایه‌گذاری اسلامی که توسط این بانک ارائه می‌شوند شامل طیف وسیعی از محصولات مربوط به صندوق‌های تعاونی اسلامی و معاملات کوتاه‌مدت و مباحه می‌شود. صندوق‌های تعاونی این امکان را به مشتریان بانک می‌دهند که در بازارهای داخلی و خارجی سرمایه‌گذاری کنند و در نهایت این صندوق‌ها بازگشت سودی مناسب را به سپرده‌گذاران تضمین می‌کنند.

3-8-1-2. شیوه‌های تخصیص منابع مالی

بانک الجزیره طیف وسیعی از تسهیلات و خدمات مالی اسلامی را که در عین حال متناسب با نیاز و تقاضای مشتریان است طراحی می‌کند و در نظر می‌گیرد. این تسهیلات با توجه به اصول تسهیم سود و زیان و هزینه دستمزد به روش‌های ذکر شده در جدول زیر انجام می‌پذیرد.

جدول 12. شیوه‌های تأمین مالی اسلامی بانک الجزیره عربستان

1	مضاربه، مشارکت (تسهیم سود و زیان)
2	مرايهه، اجاره، سلم (معاملات سلف)، استصناع، (هزینه و دستمزد)

مأخذ: حسن زاده و سلطانی، 1385.

اغلب قراردادهایی که توسط این بانک ارائه می‌شود، از جمله قراردادهای رایج در بانکداری است بجز قرارداد استصناع که بیشتر در کشور عربستان مورد استفاده قرار می‌گیرد (حسن زاده و سلطانی، 1385). در پایان دسامبر 2006 تسهیلات بانک‌های اسلامی در عربستان به شرح جدول ذیل بوده است:

جدول 13. تسهیلات بانک‌های اسلامی در عربستان در پایان دسامبر 2006

بانک	درصد تسهیلات مبتنی بر عقود اسلامی به کل تسهیلات
الراجحی	100
بانک ملی تجاری	44/5
گروه مالی سامبا	33/5
بانک ریاض	38/2
بانک سعودی فرانسوی	20/2
بانک ملی عرب	-
بانک سعودی بریتانیایی	50/8
بانک سعودی هلندی	23
بانک سرمایه گذاری سعودی	18/7
بانک البیلاد	100
بانک الجزیره	100
کل	45/4

مأخذ: قضاوی، 1388.

جدول 14. تسهیلات اعطایی در بانک سعودی الرجحی و البیلاد در پایان سال 2006

(درصد)

نوع عقد	بانک الرجحی	بانک البیلاد
فروش اقساطی	60	72
بازرگانی (Mutajara)	38	0
فروش نسیه	0	24
استصناع	2	0
مشارکت	0	4
جمع کل	100	100

مأخذ: قضاوی، 1388.

4. ارزیابی کلی از بانکداری اسلامی در جهان

در 30 سال گذشته تأمین سرمایه اسلامی رشد پیدا کرده و به صنعت جهانی مهمی تبدیل شده است. بانک‌های اسلامی نیز توانسته‌اند حتی در یک فضای غیراسلامی دوام آورده و حجم وسیعی از سپرده‌ها را نقل و انتقال دهند و در تأمین سرمایه بسیاری از بخش‌ها و پروژه‌های اقتصادی کشورهایی که در آنها فعالیت می‌کنند نقش مهمی ایفا کنند.

لازم به ذکر است که در سال 2007 مجموع سرمایه‌هایی که تحت مدیریت قانون شریعت بوده‌اند بیش از 400-350 میلیارد دلار تخمین زده شده است. همچنین، پیش‌بینی شده است که در آخر سال مالی 2006 نیز بیش از 500 میلیارد دلار سرمایه‌گذاری صورت گرفته باشد. همچنین برآورد شده است که سپرده‌های بانک‌های اسلامی در سطح جهان حدود 272 میلیارد دلار باشد. میانگین نرخ رشد سالانه صنعت بانکداری اسلامی در دهه گذشته حدود 20-15 درصد بوده است. بیش از 300 مؤسسه مالی اسلامی در بیش از 51 کشور تأسیس شده‌اند (IFIS، 2007).

براساس آمار طی سال‌های (2009-1995) کل دارایی‌های بانک‌های اسلامی بطور متوسط سالانه رشد 24 درصدی داشته است. بطور کلی، میزان دارایی بانک‌های کشورهای اسلامی در سال‌های (2002-1995) بطور متوسط 16 درصد افزایش یافته است و این رشد طی سال‌های (2009-2003) دو برابر شده و به رقم 32 درصد رسیده است. ارزش دارایی‌های این بانک‌ها در حال حاضر تقریباً به 850 میلیارد دلار رسیده و صندوق بین‌المللی پول پیش‌بینی می‌کند این رقم در سال 2016 به یک تریلیون دلار برسد. جدول (15) وضعیت کلی بانکداری اسلامی در جهان را نشان می‌دهد. مطابق این جدول 126 بانک اسلامی در 27 کشور مختلف وجود دارد. 80 بانک از کل بانک‌های اسلامی بانک‌های کوچک بوده و دارایی‌هایی کمتر از 30 میلیارد دلار داشته‌اند. کشورهایی نظیر بحرین با 17، قطر با 5، عربستان سعودی با 3، امارات متحده عربی با 10، مالزی با 13، ترکیه با 4، کویت با 8 و ایران با 16 (مربوط به سال 2008) بانک اسلامی بیشترین مقدار از دارایی‌های بانک‌های اسلامی در جهان را دارا می‌باشند.

در سال‌های اخیر مالزی و بحرین در بین کشورهای اسلامی تلاش زیادی برای رشد و گسترش بانک‌های اسلامی انجام داده و به نوعی در ارائه خدمات مالی اسلامی پیشرو بوده‌اند. سهم خدمات بانکی اسلامی در مالزی بالغ بر 12 درصد کل نظام بانکی این کشور می‌باشد و در 6 کشور عضو شورای همکاری خلیج فارس نیز بالغ بر 17 درصد کل دارایی‌های بانکی را خدمات مالی اسلامی تشکیل می‌دهد. در آسیای جنوب شرقی نیز بانکداری اسلامی در حال رشد بوده و علاوه بر مالزی، اندونزی، تایلند و سنگاپور نیز بخش بانکداری اسلامی خود را توسعه داده‌اند.

در کشورهای غیراسلامی نیز گرایش زیادی به سمت ایجاد بانک‌های اسلامی و باز نمودن باجه‌های اسلامی در بانک‌های بزرگ آنها مشاهده می‌شود. گسترش و موفقیت بانکداری اسلامی در نقاط دیگر جهان نیز مشاهده می‌شود. براساس آمار اعتبار خدمات مالی در بریتانیا حساب‌هایی که خواستار تسهیلات بانکی مبنی بر قوانین شرع اسلام هستند از 200 میلیارد دلار به 500 میلیارد دلار افزایش یافته و هر سال نیز 10 تا 15 درصد افزایش می‌یابد. بسیاری از بانک‌های بزرگ غربی نیز شعبه‌هایی را در کشورهای اسلامی تأسیس نموده و خدمات خود را با موازین شریعت اسلام همسو کرده‌اند. به عنوان مثال، می‌توان به فعالیت بانک HSBC به عنوان یکی از بزرگترین گروه‌های بانکداری در جهان و سومین بانک بزرگ جهان در مالزی اشاره کرد. همچنین در سال 2004، هلدینگ‌های HSBC بخشی از وام‌های مسکن را بصورت شعبه اسلامی ارائه کردند (شجری، 1389).

4-1. عملکرد بانک‌های اسلامی براساس برخی شاخص‌های کلیدی

بررسی ترازنامه و حساب سود و زیان بانک‌ها این امکان را می‌دهد که عملکرد فعالیت یک بانک در مقایسه با دیگر بانک‌ها و نیز با عملکرد سال‌های گذشته خود مورد تحلیل قرار گیرد. به عبارت دیگر، تجزیه و تحلیل نسبت‌های مالی اهدافی نظیر تشخیص منابع، کیفیت و ثبات درآمدهای بانکی، مکفی بودن نقدینگی و کفایت سرمایه را پی می‌گیرد. در جداول (18) و (19) ترازنامه و حساب سود و زیان بانک‌های اسلامی در مقایسه با بانک‌های تجاری در سال 2008 آورده شده است. در جدول (18) چهار شاخص مهم عملکرد بانک‌ها، سپرده، سرمایه، وام و دارایی‌های در آمد دار به کل دارایی‌ها در بانک‌های اسلامی و تجاری در 7 کشور منتخب مورد مقایسه قرار گرفته است. در ترکیه و عربستان سعودی نسبت وام به دارایی در بانک‌های اسلامی از بانک‌های تجاری بیشتر و نسبت دیگر دارایی‌های در آمد دار در بانک‌های اسلامی بحرین، کویت و امارات بالاتر از بانک‌های تجاری بوده است. نسبت سپرده به کل دارایی‌ها در ترکیه، امارات و مالزی در بانک‌های اسلامی کمی بیشتر از بانک‌های تجاری بوده است. در جدول (19) چهار شاخص مهم در حساب سود و زیان بانک‌های اسلامی و تجاری در سال 2008 برای 7 کشور منتخب مورد مقایسه قرار گرفته است. نسبت خالص درآمدهای بهره‌ای در کل بانک‌های اسلامی در سال 2008 برابر 62 درصد بوده و این نسبت در بانک‌های اسلامی کشورهای کویت، قطر و عربستان بیشتر از بانک‌های تجاری بوده است. نسبت درآمدهای بهره‌ای در بانک‌های اسلامی و تجاری نشان می‌دهد که در سه کشور عربستان سعودی، قطر و مالزی این نسبت بیشتر از بانک‌های تجاری بوده است. نسبت هزینه عملیاتی (که در واقع نشان‌دهنده بهره‌وری کارکنان و کارایی سیاست کارمندی در یک بانک است) در بانک‌های

اسلامی چهار کشور مالزی، کویت، امارات و قطر بیشتر از بانک‌های تجاری بوده است. نسبت ذخایر وام‌های از دست رفته (یا پوشش زیان ناشی از وام‌ها) در بانک‌های اسلامی مالزی، ترکیه و عربستان بیش از بانک‌های تجاری بوده است (شجری، 1389).

جدول 15. بانک‌های اسلامی در جهان به تفکیک میزان دارایی در سال 2009

(میلیارد دلار)

کشور	میزان دارایی‌ها			تعداد بانک‌ها	
	بیش از 20	8 تا 20	3 تا 8	کمتر از 3	کل بانک‌ها
بحرین	-	1	2	14	17
بنگلادش	-	-	-	3	3
جزایر کایمن	-	-	-	1	1
برونئی	-	-	-	1	1
مصر	-	-	1	1	2
گامبیا	-	-	-	1	1
اندونزی	-	-	-	1	1
ایران*	5	3	5	3	16
عراق	-	-	-	2	2
اردن	-	-	-	2	2
کویت	1	-	3	4	8
لبنان	-	-	-	3	3
مالزی	-	1	4	8	13
موریتانی	-	-	-	1	1
پاکستان	-	-	-	9	9
قطر	-	1	2	2	5
روسیه	-	-	-	1	1
عربستان	1	1	1	-	3
سنگاپور	-	-	-	1	1
سودان	-	-	-	9	9
سوریه	-	-	-	2	2
تونس	-	-	-	1	1
ترکیه	-	-	4	-	4
امارات	1	1	6	2	10
انگلستان	-	-	-	5	5
یمن	-	-	-	4	4
فلسطین	-	-	-	1	1

* تفکیک بانک‌ها براساس دارایی‌ها در ایران مربوط به سال 2008 می‌باشد.

مأخذ: شجری، 1389.

جدول 16. سهم دارایی‌های بانک‌های اسلامی در هفت کشور منتخب در سال 2008

(میلیون دلار)

کشور	دارایی کل نظام بانکی	دارایی بانک‌های اسلامی	دارایی بانک‌های تجاری متعارف	سهم دارایی بانک‌های اسلامی از مجموع دارایی در متعارف و اسلامی (درصد)	سهم دارایی بانک‌ها اسلامی از کل دارایی در سیستم (درصد)
کویت	205890	51507	110502	32	25
بحرین	157008	34331	93462	26	21
امارات	361996	68744	269093	20	18
قطر	117412	18960	84646	18	16
عربستان	373390	59460	292609	17	15
مالزی	713140	59460	389160	10	5/8
ترکیه	587028	41721	470884	3	2/8

مأخذ: شجری، 1389 و محاسبات براساس داده‌های بانک اسکوپ.

جدول 17. پانزده بانک برتر اسلامی با توجه به چهار شاخص (خالص درآمد، کل دارایی‌ها، سرمایه و سپرده‌ها) در سال 2009

بانک	کشور**	خالص درآمد	رتبه	کل دارایی‌ها	رتبه	سرمایه حقوق صاحبان سهام	رتبه	سپرده‌ها	رتبه
بانک الرجیحی	SA	1804587	1	45527922	1	7664240	2	34390402	1
بانک اسلامی قطر	QA	355687	2	10789204	7	2527143	4	7981319	7
بانک اسلامی دبی	AE	330102	3	22955561	3	2445446	5	17874636	3
خانه مالی کویت	KW	250349	4	39367852	2	5368898	3	29724547	2
مصرف الرایان	QA	241951	5	6627418	13	1377225	8	403874	15
بانک مشارکت آسیا (ترکیه)	TR	206452	6	7873499	11	1206922	9	6093769	10
بانک توسعه اسلامی	SA	192000	7	13516769	5	9061846	1	489846	14
گروه بانکی البراکا	BH	167400	8	13166300	6	1736800	7	10999200	5
بانک مشارکت مالی ترکیه	TR	114964	9	5835133	14	800657	10	4616339	12
می بانک اسلامی برهاد	MY	101462	10	9659787	8	726331	13	7732264	8
بانک اسلامی مالزی	MY	79835	11	5259212	15	408860	14	4547449	13
بانک ای ام اسلامی برهاد	MY	59981	12	9369367	9	728449	12	8358248	6
بانک اسلامی (CMB) برهاد	MY	36134	13	7980789	10	254361	15	7510273	9
بانک اسلامی امارات	AE	35480	14	6886208	12	782274	11	5616229	11
بانک اسلامی ابوظبی	AE	21266	15	17449693	4	1945405	6	13478067	4

* بانک‌های ایران در این مقایسه لحاظ نشده‌اند.

** (AE) امارات متحده عربی، (MY) مالزی، (BH) بحرین، (SA) عربستان سعودی، (TR) ترکیه، (QA) قطر و (KW) کویت.

مأخذ: شجری، 1389.

جدول 18. ترازنامه بانک‌های اسلامی در مقایسه با ترازنامه بانک‌های تجاری در هفت کشور منتخب در سال 2008

کشور	شاخص	سپرده به کل دارایی‌ها	سرمایه به کل دارایی‌ها	وام به کل دارایی‌ها	دیگر دارایی‌های درآمد دار
	کل بانک‌های اسلامی در جهان	74/4	13/8	59/6	24/4
بحرین	بانک‌های اسلامی	59/2	24/6	40/9	42/8
	بانک‌های تجاری	71/2	10/9	49/9	39/2
مالزی	بانک‌های اسلامی	86/3	7/6	53/8	16/4
	بانک‌های تجاری	83/1	7/6	57/3	21/7
کویت	بانک‌های اسلامی	74/7	18/1	52/6	32/7
	بانک‌های تجاری	86/2	10/2	61	26/8
ترکیه	بانک‌های اسلامی	77/9	14/5	75/3	12/1
	بانک‌های تجاری	75/5	10/4	51/9	41/2
امارات متحده عربی	بانک‌های اسلامی	78/7	12/7	66/6	23/7
	بانک‌های تجاری	74/8	11/3	71/4	19
قطر	بانک‌های اسلامی	43	26/1	61/5	28/3
	بانک‌های تجاری	79/1	14/1	61/6	32/4
عربستان سعودی	بانک‌های اسلامی	62/4	28/1	63/8	22/7
	بانک‌های تجاری	81/2	13/1	56/6	35/2

مأخذ: شجری، 1389 و محاسبات براساس داده‌های بانک اسکوپ.

جدول 19. حساب سود و زیان بانک‌های اسلامی در مقایسه با حساب سود و زیان بانک‌های تجاری در هفت کشور مختلف در سال 2008

کشور	شاخص	سپرده به کل دارایی‌ها	سرمایه به کل دارایی‌ها	وام به کل دارایی‌ها	دیگر دارایی‌های درآمد دار
	کل بانک‌های اسلامی در جهان	62/7	57/1	13/9	35/2
بحرین	بانک‌های اسلامی	44/5	43/1	5/8	49/3
	بانک‌های تجاری	70/1	48/6	12/7	33/5
مالزی	بانک‌های اسلامی	93/8	52/1	19/6	26/6
	بانک‌های تجاری	69	42	11/1	34/3
کویت	بانک‌های اسلامی	46	52/1	26/9	21/8
	بانک‌های تجاری	73/4	30/2	44/7	12/4
ترکیه	بانک‌های اسلامی	61/8	46/6	18/3	27/7
	بانک‌های تجاری	72/	49/7	13	30/5
امارات متحده عربی	بانک‌های اسلامی	55/8	40/1	10/7	35/6
	بانک‌های تجاری	64/9	35/7	12/8	49
قطر	بانک‌های اسلامی	66/8	30/1	2/2	80/5
	بانک‌های تجاری	60/6	28/1	3/5	64/7
عربستان سعودی	بانک‌های اسلامی	80	33/9	10/1	59/6
	بانک‌های تجاری	69/6	38/1	4/7	47/4

مأخذ: شجری، 1389.

5. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

زمانی که کشورهایمانند ایران و پاکستان تصمیم گرفتند بانکداری اسلامی را در تمام بخش‌های بانکی به اجرا در آورند برخی از کشورها اجازه دادند که بانک‌های اسلامی در کنار بانک‌های سنتی و متداول به فعالیت پردازند. در ایران قانون بانکداری اسلامی در سال 1362 به تصویب رسید و بانک‌ها ملزم شدند در عرض سه سال تمام عملیات خود را در قالب بانکداری بدون ربا انجام دهند. در پاکستان اجرایی‌شدن بانکداری اسلامی بتدریج رخ داد و در سال 1985 نخستین مرحله تطبیق کل نظام مالی با موازین اسلامی تکمیل گردید. بانک مرکزی پاکستان برای رشد بانکداری اسلامی سه استراتژی تأسیس بانک‌های کاملاً اسلامی نوپا با مشارکت بخش خصوصی، ایجاد بانک‌های تجاری به عنوان مکمل بانک‌های اسلامی، ایجاد یک باجه مخصوص عملیات بانکداری اسلامی در تمام شعب بانک‌های تجاری را در دستور کار خود قرار داد. در پاکستان تجربه مشاوران بانکداری اسلامی، حسابداران مربوطه، سیاست‌های حسابداری و محاسبه سود و زیان نیز کاملاً در اجرای بانکداری اسلامی رعایت شده است.

بخش بانکداری اسلامی در دفاتر سرپرستی و ادارات مرکزی بانک‌ها نیز تأسیس شد. در این بخش‌ها پژوهشگران ویژه شریعت اسلامی و همچنین کمیته ویژه بانکداری اسلامی برای ارائه خدمات مختلف در مواقع لزوم تشکیل شد. مالزی کشوری با دو نظام مالی و بانکی است در سال 1993 بانک مرکزی این کشور طرح بانکداری بدون ربا را به اجرا در آورد و در سال 1996 بانک ملی مالزی با هدف انتشار جزئیات عملیات بانکداری اسلامی (ترازنامه، حساب سود و زیان) صورت مالی را به عنوان الگو برای نهادهای بانکی ارائه‌دهنده خدمات بانکداری اسلامی منتشر کرد. بانک مرکزی مالزی همچنین با هدف افزایش دقت و یکپارچه‌کردن تفسیرها از قوانین شریعت بین بانک‌ها و نهادهای مالی، شورای ملی مشورتی بانکداری اسلامی را در سال 1997 تأسیس کرد. این نهاد بالاترین نهاد برای نظارت شورای ملی مشورتی بانکداری اسلامی در مالزی است و کشورهای دیگر نظیر، مصر اردن، سودان، عربستان سعودی، بنگلادش، ترکیه و انگلیس دارای یک یا چند بانک اسلامی در سیستم بانکی خود هستند که در این بانک‌ها عملیات بانکی براساس قوانین شریعت انجام می‌گیرد و مبنی بر سه اصل تسهیم سود و زیاد و اصلی مبتنی بر هزینه و دستمزد و اصل خدمات بدون بهره می‌باشد. نظام بانکی در اکثر کشورهای اسلامی و بعضاً غیراسلامی از خدمات یک نهاد ناظر شرعی در سطوح مختلف و تحت عناوین گوناگون مانند هیأت شریعت، شورای شریعت (فقهی) و کمیته شریعت جهت تطابق و سازگاری خدمات ارائه‌شده توسط بانک با قوانین شریعت اسلامی و اجرای صحیح و بانکداری بدون ربا بهره می‌برد.

اگرچه منظور از طرح مباحث بانکداری اسلامی در سایر کشورها الگوبرداری کامل از آنها نیست لذا تجربیات سایر کشورها می‌تواند برای نظام بانکی کشور راهگشا باشد و با بهره‌گیری از این تجارب در طرح تحول نظام بانکی کشور تا حدی از ابهامات و مشکلات موجود کاسته شود لذا در این راستا مواردی به شرح ذیل قابل توجه می‌باشد:

- با توجه به اهمیت نظارت در نظام بانکداری اسلامی (بدون ربا) با در نظر گرفتن تجربه سایر کشورها یک کمیته شرعی مستقل و دارای قدرت اجرایی متشکل از فقیهان آشنا به مسائل بانکی و اقتصاددانان معتقد به اجرای بانکداری اسلامی (بدون ربا) قابل بررسی است، بطوری که این کمیته قادر باشد علاوه بر نظارت بر دستورالعمل‌ها و تصمیمات متخذه به منظور اطمینان از انطباق آنها با قوانین شرع بر اجرای بانکداری اسلامی (بدون ربا) نظارت کند و با سنجش نظام بانکی، رهنمودها و راهکارهایی برای بهبود و اصلاح پیشنهاد نماید.

- از آنجا که به نظر می‌رسد هیچ تعریف یا تفسیر روشنی از ربا و انواعش در حوزه فعالیت‌های بانکی در قانون عملیات بانکی بدون ربا و ملحقات آن ارائه نشده است (که این امر می‌تواند بستری برای انحراف از مسیر موردنظر به ویژه در مورد مصادیق مشتبه فراهم سازد) بنابراین به نظر می‌رسد قوانین باید به صورتی روشن و شفاف وضعیت موضوعات کلیدی و اصلی در بانکداری بدون ربا از جمله تعریف و تبیین ربا در حیطه فعالیت‌های بانکی و چگونگی توزیع سود و زیان را مشخص نماید.

- بانک اسلامی اردن پیش از بکارگیری سپرده‌ها دو نسبت مشاع یکی به منظور توزیع سود بین بانک و سپرده‌گذاران (حق الوکاله) و دیگری برای توزیع سود بین سپرده‌گذاران اعلام می‌نماید. این امر موجب شفاف‌شدن مشکلات نظام بانکی، کمک به فعالیت‌های بانکی و نیز مؤثر در جلب اعتماد متدینین می‌باشد، لذا به نظر می‌رسد این رویه می‌تواند به جای پرداخت سود علی‌الحساب در نظام بانکی کشورمان مورد بررسی قرار گیرد.

- به منظور جلوگیری از تعیین اعتبارات پرداختی و نیز حمایت از بدهکاران با قدرت‌های پایین می‌توان مانند بانک اسلامی اردن به تأسیس صندوق بیمه دوجانبه اقدام نمود، بطوری که گیرندگان تسهیلات عضو این صندوق شده و در صورتی که هر یک از اعضا در پرداخت بدهی با مشکل مواجه شده و قادر به پرداخت آن نباشند، صندوق مبلغی از آن را در شرایطی معین باز پرداخت می‌کند.

- مضاربه در نظام بانکی کشور محدود به فعالیت‌های بازرگانی است در حالی که در برخی از کشورها مضاربه دارای دامنه وسیع‌تری است و عامل مضاربه به عنوان امین محسوب شده و تنها ضامن خسارت‌هایی است که در اثر کوتاهی و با تخلف وی از شرایط حاصل شود و سایر خسارت‌ها متوجه صاحب سرمایه است و براساس قراردادهای تنظیمی از سوی بانک مرجعی برای

حل اختلاف بانک و عامل مضاربه در نظر گرفته است. با توجه به این تجربه در کشورهای دیگر به نظر می‌رسد که بررسی مضاربه در فعالیت‌هایی غیر از فعالیت‌های بازرگانی در حیطه فقه شیعه بلامانع باشد.

منابع

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشکده پولی و بانکی.
- تقی‌پور، انوشیروان (1390)، "مروری بر بانکداری اسلامی: قراردادهای ابزارهای مالی جدید اسلامی"، هفته‌نامه خبری تحلیلی برنامه، سال نهم، شماره 409.
- جیب بانک لیمیتد، بی‌تا، بانکداری بدون ربا در پاکستان، ترجمه و تدوین عباس پور آزاد، تهران: بانک ملی ایران.
- حسن‌زاده، علی و زهرا سلطانی (1385)، "بررسی تطبیقی کارایی و عوامل مؤثر بر آن در نظام بانکداری اسلامی".
- خان، محسن و عباس میرآخور (1370)، مطالعات نظری در بانکداری اسلامی، ترجمه محمد ضیائی بیگدلی، تهران.
- خان، محسن و عباس میرآخور (1986)، مطالعات نظری در بانکداری و مالیه اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران.
- خبرگزاری تقریب (1389)، "توجه ترکیه به بانکداری اسلامی"، کد مطلب 23624 www.taghribnews.
- خواجویی، علی‌اکبر (1360)، بانکداری اسلامی در پاکستان، تهران: بانک کشاورزی.
- روزنامه تفاهم (1389)، "بانکداری اسلامی و ابزارهای مورد استفاده در کشورهای مختلف"، سال ششم، شماره 8.
- روزنامه دنیای اقتصاد (1385)، شناسنامه بانکداری اسلامی، ترجمه مسعود رضا طاهری، شماره 2348.
- روزنامه سرمایه (1385)، مالزی، کشوری با دو نظام بانکی مستقل، ترجمه محمدعلی آذری‌نیا، شماره 266.
- شجری، پرستو (1389)، "چشم‌انداز بانکداری اسلامی"، تازه‌های اقتصاد، سال هشتم، شماره 130، صص 96-87.
- شمع‌ریزی، سیدحمید (1370)، بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی پاکستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه امام صادق (ع).
- طباطبایی، رویا (1384)، "تجربه بانکداری اسلامی در سایر کشورها"، پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- فرجی، یوسف و حمیدرضا فتحی آشتیانی (1384)، "بررسی مقایسه‌ای ابزارهای تأمین مالی در بانکداری اسلامی ایران و مالزی"، مجموعه مقالات برگرفته از پایان‌نامه‌های منتخب کارشناسی ارشد، مؤسسه عالی بانکداری ایران.
- کزج‌نادر، محمود و حسین صادقی (1382)، "بررسی کارایی بانکداری بدون ربا در کشورهای مختلف و مقایسه بانک‌های غیرربوی با بانک‌های ربوی در جهان با استفاده از روش تحلیل پوششی داده‌ها"، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، شماره‌های 9 و 10.
- ماجدی، علی و حسن گلریز (1373)، "پول و بانک از نظریه تا سیاستگذاری"، مؤسسه بانکداری ایران.
- مالزی امپراتوری بانکداری اسلامی (1386)، <http://Sepahanbank.ir>، بانکداری اسلامی.
- مجله معرفت (1380)، "بررسی بانکداری بدون ربا در کشور اردن و مقایسه اجمالی آن با چارچوب بانکداری بدون ربا جمهوری اسلامی ایران"، شماره 41.
- مشکین، فردریک اس (1388)، اقتصاد پول، بانکداری بازاری مالی، ترجمه و تألیف حسین قضاوی.

معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی (1374)، "بررسی و ارزیابی بانکداری بدون ربا در ایران"، (منتشر نشده).

موسویان، سیدعباس (1390)، "اصلاح قانون و الگوی عملیاتی بانکداری بدون ربا"، گزارش منتشر نشده.

میرآخور، عباس (1371)، "نظریه نظام مالی اسلامی"، مقالاتی در اقتصاد اسلامی، مؤسسه بانکداری ایران.

میرجلیلی، سیدحسین (1370)، "ارزیابی بانکداری بدون ربا"، وزارت امور اقتصادی و دارایی، تهران.

هدایتی، رضا (1377)، "مروری بر اجرای بانکداری اسلامی"، سلسله مقالاتی پیرامون بانکداری اسلامی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تهران.

Abdullrahim, Najat (2010), "Service Quality of English Islamic Banks", Bournemouth University.

Ahmad, Waseem (2008), "Islamic Banking in the United Kingdom: Opportunities and Challenges", Kingston Business School, Lo.

Akhtar, Shamshad (2007), "Pakistan Islamic Banking: Past, Present and Future outlook", State Bank of Pakistan.

Outer, Paul (2008), "Islamic Banking in Turkey, Indonesia and Pakistan", BENERLAW Office.